

Bir Modernleşme Tecrübesi Olarak Aile ve Aşiret Dernekleri¹

Prof. Dr. Mahmut KAYA

Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi- Harran Üniversitesi- Şanlıurfa/ Türkiye

Özet

Akrabalık sistemi içerisinde yer alan aşiret, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ata ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, kendine özgü sosyo-politik birim olarak tanımlanmaktadır. Tarihte birçok toplumda çeşitli fonksiyonlara sahip olan aşiret sistemi modernleşmenin beraberinde getirdiği okuryazarlığın artışı, kentleşme, bireyselleşme ve çeşitli normların yaygınlaşmasına bağlı olarak birçok toplumda dönüşmüştür. Buna rağmen günümüzde Türkiye, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerde kırsal alanda tarımsal ekonominin ve geleneksel yaşam standartlarının baskın olduğu bölgelerde belirli formlarda aşiret yapısını görmek mümkündür. Bu çalışma, Türkiye (Şanlıurfa) örneğinde aşiretlerin modernleşme süreçleri karşısındaki değişim ve dönüşümünü konu edinmektedir. Türkiye’de (Şanlıurfa’da) gelişen modernleşme koşulları, aşiret sistemini dönüşüme zorlarken, aşiretler de bu değişim süreci karşısında kimi alanlarda direnç, kimi alanlarda uyum eğilimleri göstermektedir. Bu değişim sürecinde önemli sosyolojik bir olgu olarak kurulan aile ve aşiret dernekleri aşiretlerin kentteki yeni bir formu olarak sivil toplum kuruluşu (dernekleşme) olarak tezahür etmiştir. Söz konusu aile ve aşiret dernekleri, bir yandan çeşitli mekanizmalarla geleneksel yapının kent yaşamında korunup sürdürülmesini sağlarken diğer yandan da modernleşmenin sunduğu imkânlardan yararlanmaktadır. Dolayısıyla bu yapıların fonksiyonlarının bilimsel olarak incelenmesi aşiret sisteminin geçirdiği değişimleri anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana amacı, geleneksel bir topluluk olan aşiretlerin genel modernleşme temayüllerini incelemek iken çalışmanın diğer bir amacı da aşiretlerce kurulmuş olan aile ve aşiret derneklerinde ne tür bir modernleşme tarzının açığa çıktığını ortaya koymaktır.

Araştırma, karma yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma, anket bulguları, aşiret mensuplarıyla yapılan derinlemesine bireysel görüşmeler ile

derneklerin yayın ve dokümanlarının taranması sonucu elde edilen verileri kapsamaktadır. Araştırma, günümüzde aşiretlerin geçirdiği tarihsel ve sosyolojik dönüşümü ele alması bakımından önemli bulgulara ulaşmıştır. Bunlardan bir kısmı şöyledir: Türkiye'deki modernleşme politikaları, Şanlıurfa'da halen toplumsal hayatta önemli bir fonksiyonu olan aşiret yapısını da çeşitli yönlerden değişime zorlamaktadır. Aşiret kümelerinin kırsaldan kente sirkülasyonu ile artan okuryazarlık, iktisadi gelişme, mobilizasyon ve kentleşme, modernleşmeyi görece hızlandırmaktadır. Kente yerleşen aşiret mensupları, dayanışma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni ağlara yönelmektedir. Bölgede temel dayanışma biçimlerinden biri olan aşiret ve akrabalık sistemi, kent ortamında revizyona uğrayarak modern kurumlar olan aile ve aşiret dernekleri şeklinde tezahür etmektedir. Aşiretlerin kentleşme sürecinde dernekler kanununa istinaden inşa ettiği bu kuruluşlar, kamusal alanda tüzel bir yapıya dönüşmeyi sağlamaktadır. Aile ve aşiret dernekleri, yapı ve işleyiş bakımından eklektiktir. Dernek, bir yandan modern pratikler sergilerken diğer yandan geleneksel değerleri devam ettirerek sentezleyici bir strateji gütmektedir. Aile ve Aşiret Dernekleri mensuplarının modernleşmeye karşı tutum ve davranışlarında keskin bir ayrışma görülmemekle beraber üyelerin modernleşmeye karşı tutumlarında şehirde kalış süresi eğitim ve gelir düzeyi büyük ölçüde pozitif bir değişken olarak öne çıkmıştır. Aile ve Aşiret Dernekleri, resmi olarak bir sivil toplum kuruluşu olmasına karşın yapı ve işlev olarak sivil toplumun özerklik, gönüllülük, baskı aracı olma, eşitlik, demokratik işleyiş gibi ölçütleri ile kıyaslandığında literatürdeki sivil toplum örgütü kriterlerine tam olarak uymamaktadır. Dernekler, gerek kırsal alanda yaşanan kan davası, arazi anlaşmazlıkları, muhtarlık seçimi gibi süreçlerde aracılık, arabuluculuk rolü üstlenmekte ve gerekse de kente göçen mensuplarının dayanışma, güven, samimiyet gibi psikolojik, iş bulma, aynı ve nakdi yardımlar gibi ekonomik, yanı sıra kimlik, aidiyet, cemaatsel gibi birçok ihtiyacı karşılamaktadır. Diğer yandan dernekler kentsel hayata uyum ve adaptasyon konusunda kurum, ilişki ve değer olarak tampon mekanizma fonksiyonu görmektedir. Üyelerinin birçok ihtiyacını karşılayan aile ve aşiret dernekleri aynı zamanda modern patronaj ve himayeciliğe de aracılık etmektedir. Derneklerin üye profili cinsiyet açısından erkek egemen bir yapı sergilemektedir. Sonuç olarak çalışmada, modernleşme ve yeniden aşiretleşme (retribalization) eğilimleri dikkat çekmektedir. Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri, bir yönüyle çeşitli modernleşme süreçlerine bağlı olarak dernekleşme yoluyla kentte ve kamusal alanda rol alırken diğer bir yönüyle de göçle gelen aşiret kümelerinin sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılayıp geleneksel yapının taşıyıcılığını yapmakta

böylece *aşiretli sivil toplum* diyebileceğimiz bir model sergilemektedir. Bölgedeki geleneksel yapıların çözülüşü ve yeniden kurgulanışını anlamak ve değişimin boyutlarını açıklamak için aşiretin aldığı yeni formlarının bilimsel araştırmalarla ele alınması önem taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Akrabalık Sistemleri, Aşiret, Sivil Toplum, Aşiret Dernekleri, Türkiye, Şanlıurfa.*

Aşiret ve Modernlik

Sosyolojide kavramlar üzerinde tam bir konsensüs görmek bir hayli güçtür. Nitekim bunu aşiret ve modernleşmenin dayandığı toplumsal ayrımlarda da görmek mümkündür. Çok genel bir ayrımla geleneksel toplum ve modern toplum tasnifi söz konusu süreçleri tartışan metinlerin büyük bir kısmında görülmektedir. Bu, modernitenin karakteristik özelliklerinden biri olan sürekli dikotomiler üretme kapasitesi ile ilişkilidir. Modernlik ve geleneksellik dikotomisi bunlardan biridir. Latince “şimdi” ya da “şimdikinın zamanı” anlamlarını taşıyan (Jameson, 2004; Habermas, 1990), modernus, çağdaş; eski ya da antik olmayan şey; sanatlarda geleneksel tarzları ya da üslupları reddeden (Demirhan, 2004, s.17) bir bağlamda ele alındığı için gelenek kavramı, modernite açısından daima bir ötekilik oluşturur (Jameson, 2004, s.199). Dolayısıyla klasik sosyologların toplumsal tasniflerinde geçen mekanik, organik toplum, cemaat, cemiyet, geleneksel-rasyonel toplum düaliteleri bu zihinsel ayrımın dışavurumudur. “Modern toplum”, dünyanın kuzeybatı çeyreğinde yer alan ve birkaç yüzyılda oluşan toplumsal oluşumlara atfen de kullanılmaktadır. Hem modern toplumun karakteristiklerini tam olarak tanımlamak, hem de bu toplumların geleneksel toplumsal oluşumlardan fiilen ne zaman ayrıldıklarını göstermek zordur. Bu konuda genellikle kentleşme, endüstrileşme, demokratikleşme süreçleri ve bilgi konusunda ampirik analitik bir yaklaşımın ortaya çıkışına gönderme yapılır. Modernleşme teorisi geleneksel ve modern toplumlar arasında yapılan temel bir ayrıma yaslanır. Geleneksel durumdan modern duruma doğru hareket eden bu süreç, gelişme olarak adlandırılır (Wagner, 1996). Dolayısıyla aşiret sistemleri, geleneksel toplum kategorisinde değerlendirilmektedir. Akrabalık sisteminin temel bir unsuru olan aşiret, tarihsel olarak birçok toplumda görülen bir sosyal gruptur. Aşiret, Ortadoğu’daki en eski, en dayanıklı ve sorunlu sosyal varlıktır. Edebiyatın doğuşundan başlayıp tarım çağındaki merkezileşen devlet yönetimleri, sanayileşme ve ulus devletler çağına gelene kadar aşiret, değişen siyasi, askeri, ekonomik ve hatta zaman zaman topografik koşullara da tepki

verip uyum sağlayarak sürekli olarak varlığını sürdürmüştür (Jabar, 2013, s.68). Aşiret, bir yanı ile kan bağına diğer bir yanı ile ise soy bağına dayanan, akrabalık dayanışmasının en küçük birimi olan ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan üst aidiyet bağıdır. Aile ve aşiret tipi sosyal kurumlar, geleneksel toplumların temel gruplarından sayılmaktadır. Komunal gruplar (communal group), olarak da nitelenen bu yapılar; “kan bağı, hısımlık, etnik köken, inanç birlikteliği vesaire nedenlerle oluşmuş ve/veya oluşturulmuş, olan gruplardır. Kabileler, aileler, etnik gruplar bu konuda örnek verilebilir” (Aktan vd., 2007). Gökalp (1992, s.18), tarafından; “kavmi zümreler” olarak tanımlanan aşiret, bir taraftan aileye, diğer taraftan siyasi bir heyete benzedikleri için “siyasiyen ailevi zümreler” adını alırlar. Gerçek ya da hayali bir akrabalığa dayanan bu yapıda, “kan davası tesanüdü” ve “gazve tesanüdü” mevcuttur. Aşiret, Arapça kökenli bir kelime olup aşire kelimesinden türetilmiştir. Birçok anlam taşımasına rağmen “geniş akraba toplulukları” anlamında kullanılmıştır. Aşiret, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya ve akrabalık temelinde örgütlenmiş genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik birim olarak da tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2021;Üner, 2009).

Aşiretin örgütlenişi, nüfusun hacmi, erk ve hiyerarşi örgüsü, kan veya soy bağı temelinde tasnif edilmektedir; Çünkü aşiret; ataerkil liderliği, askeri gücü, arfa (bilge-bilgili kişi) ile korunan geleneksel yasaları, okuryazarlığın olmadığı kültürü, zira (aşirete ait otlaklar) bölgeleri, hayvancılık, ticaret ve istilaya dayalı ekonomisi ile minyatür nitelikteki bir devlettir. Kabile, aşiret, efhaz (alt aşiret), hamule (büyük aile) ve beyt (ev halkı) şeklindeki hiyerarşi, Irak bölgesindeki aşiretlerin örgütlenmesini tanımlamaktadır (Jabar, 2013, s.70). Başka bir tasnifte aşireti meydana getiren alt unsurlar büyükten küçüğe doğru sırasıyla kabile, sülale, tayfa, oba, zom hanedan aile, çadır ve aile gibi birimlerden oluşur (Özer, 1998, s.114). “Kara keçi kılından yapılmış büyük bir çadır olan ve aileyi, haneyi temsil eden ‘kon’, genelde 20, 30 veya 40 çadırdan oluşan ve obaya karşılık gelen ‘şeni’ ve aşireti temsil eden ‘aşir’ olmak üzere dörtlü bir sosyal örgütlenmeye sahiptir. Beşli bir sınıflamaya göre ise aşiret örgütlenmesi; ‘çadır’, ‘zoma’, ‘kabile’, ‘aşiret’ ve ‘ulu kişi’ şeklindedir. ‘Çadır’, evi ve haneyi temsil ederken ‘zoma’, farklı kabilelere mensup ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan ve her yıl katılan ailelerle sayısı değişen bir konaklama düzeni olarak tarif edilmiştir. Aşiret ise, evlenme yoluyla meydana gelen akrabalıklar bütünü olup, kabilelerin birliği durumundaki ve başında bir aşiret reisi bulunan topluluktur. Bu sınıflamada ‘ulu kişi’ ise aşiret örgütünün en üst katında yer alan bir otorite olarak ele alınmaktadır” (Çetintaş, 2002).

Kabile ve aşiretler; genellikle tarım ya da çobanlıkla geçinirler, köy yaşamı ve soy grubu üyelikleriyle örgütlenirler. Toplumsal-iktisadi tabakalaşma (sınıf yapısı) ve merkezi yönetimden yoksundurlar. Grup içinde düzenleyici görevliler köy başları, “büyük adamlar”, soy grubu önderleri, köy heyetleri ve kabile birliklerinin önderleridir. Tüm bu kişi ve grupların otoriteleri sınırlıdır. İnsanların ne kadar saygı göreceği ve diğerlerinden ne kadar destek alacağı yaş, cinsiyet ve kişisel özelliklere bağlıdır (Kottak, 2001, s.294). Akrabalık bağına dayalı bu ilişkilerde statü doğuştan gelir, yaşlılara ve otoriteye mutlak itaat vardır. Karşılıklı ilişki ve çelişkilerde bir tür güvenlik mekanizması sayılan “birlikte saldırı-birlikte savunma mekanizması” gelişmiştir. Şan, şeref, şöhret gibi değer yargılarına sıkı sıkıya bağlılık söz konusudur. (Özer, 1998, s.114). Aile, geleneksel toplum yapısında statü kaynağı olduğundan ve statüler, doğuştan atfedildiği için geleneksel toplum tabakalaşmasında aile kritik bir işlev görür. Soyluluğun temel sosyolojik bir dayanak olduğu bu toplum yapısında aile siyasal bir kimlik taşır (Çaha, 2008, s.83). Daha çok kan bağı ile birbirlerine bağlı aşireti politik bir birlik olarak da ele almak mümkündür. En küçük birim olan çadır, daha sonra zoma, kabile, aşiret ve ulu kişi gibi basamaklar aynı zamanda siyasal bir kademelenmeyi göstermektedir. Ulu kişinin en üst konumda bulunduğu bu yapıda esas siyasal birlik aşiret ve kabiledir (Beşikçi, 1970, s.165). Sarıbay'a (1996) göre, Osmanlıdan tevarüs edilen patrimonial otorite anlayışı, modern formlar ve kurumlar içinde günümüze kadar yansımıştır. Bunlardan biri de aşiret reisliğidir. Soyluluğun önemli bir sosyal gösterge olduğu aşiret yapısı içerisinde bu statü ağa veya bey gibi kişilerin şahsında odaklanır. Nitekim günümüz aşiret reisleri veya ağa olarak bilinen kişiler, 16.yüzyıldan beri kadı mahkeme heyetlerinin üyeleri olan ayanların tarihsel izdüşümüdür. Unvan, yaşanan topluluk içinde kişiye atfedilen belli bir öneme işaret eder ve yerel toplumsal statülerine göre ayanlar bir seçimden sonra devlet nezdinde topluluklarını temsil ederler. 17.yüzyılın başlarında sipahilerin görevlerini kaybetmelerinden sonra birçok ayan toprak tahsisatı ve vergi toplama sürecinde yer alır. Üç farklı ayan tipinden bahsedilebilir. Derebeylerinin içinde olduğu üst düzey, büyük şehirlerde oturur ve siyasi, idari görevleri vardır; orta katman esas olarak vergi toplamakla meşguldür; üçüncü olarak tarımla ve küçük ticaretle uğraşan küçük kırsal, kasaba ya da köylerde yaşayan ve çoğu kez oradaki topluluğun önderi olan ayanlar bulunur (Karpat, 2008). Geçmişte, “ayan adlı ağalar, büyük yönetsel ve ekonomik rol oynamışlardır. Ayanlık önce halkı eşkiyadan koruyacak, onun dileklerini hükümete iletecek, hükümet isteklerini halka onatacak (kabul ettirecek) ileri gelen ailelerin seçimle görev aldığı bir yapı gibi düşünülmüştür”

(Sencer, 1974, s.168). Ayanlığın bozularak zorbalık kurumu haline dönüşmesinde 1550'den sonra başlayan eğilimler ve Celali isyanlarının yarattığı karışıklıklar etkili olmuştur. Devlet otoritesinin isyanlardan dolayı zayıflamış olması ve derebeylerin fedailiğini yapacak işsizlerin çoğalması söz konusu düzenin yerleşmesine fırsat vermiştir. Bey ve ağaların önemli bölümü: Anadolu'da görevli yeniçeriler, çavuşlar, tımarlı sipahilerin güçlülere, büyük ve küçük memurlardan sancakbeyi, subaşı, kadı, müderris, müftü vb. nitelikteki kişilerden oluşmaktaydı. Bu kişiler, kolaylıkla ağaya dönüşmüş askeri veya idari niteliklerini kullanarak otoritelerini paraya dönüştürmüş, devlet içinde devlet olarak beyliğini ağalığını ilan etmiştir. Çağın belgelerinden anlaşıldığına göre para darlığının ve tefeciliğin son kertesine ulaştığı bir dönemde özellikle yeniçeriler maaşlarını düzenli aldıklarından bu parayı hemen faize vermiş, kısa zamanda ortakçılığa, ticarete atlamış ve halkın evine, otlağına, tarlasına sahip çıkmış; görevlerinin sağladığı önceliklere dayanarak vergi ödemeyip sekban tutarak çiftlik sahibi olmuşlardır. Toplumun çeşitli katmanlarından türeyen bey ve ağalar, genellikle ya servetlerini toprağa yönelterek mülkiyetin sağladığı güç sayesinde bir takım askeri ve idari yetkileri ellerine almışlar ya da askeri ve idari yetkilerine dayanarak toprak edinmişlerdir (Cem, 1970). "Osmanlı toprak sisteminin yozlaşmaya başlamasıyla birlikte, 18. yüzyılda ayan adı verilen, halk tarafından kendilerine teveccüh gösterilen ve devlet ile halkın arasında yer alan mahalli otoritelerin ortaya çıkışı, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde günümüzdeki toprak ağaları kurumunu ortaya çıkarmıştır. Bu bölgelerdeki toprak ağaları aynı zamanda aşiret reisleridir" (Atay, 1992, s.64).

Batı Avrupa'da ilk olarak ortaya çıkan modernlik, toplumsal değişim modellerinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Modernlik, sözleşmelerin, görenek ve inançların dönüşmesi, tikelliklerden çıkılarak evrenselliğe girme ya da doğal durumdan sıyrılıp akıl çağına adım atma, akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılması olarak ifade edilmektedir. Modernlik aynı zamanda toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bunlar ise siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve özellikle de sanattır (Touraine, 2010). Topyekûn bir zihniyet değişimi olarak; "modernite, insanların önceki dönemlerin geleneksel sosyal belirleyiciliklerinin zincirinden kurtulma isteğine dayanır. Bu özgürleşme her düzeyde -ailede, üretimin ve yaşamın gerçekleştiği toplulukta, devlette- geçerli, iktidarı meşrulaştırma araçlarının yadsınmasını gerektirir" (Amin, 2006, s.26). Levy, modern ve modern olmayan toplumlar arasında birtakım ölçütler belirlemiştir. Bu ayrımlardan ilki sosyal sistemin yönleri (rolün tanımı, dayanışma, ekonomik tahsis, siyasal özgüleme,

bütünleşme ve anlatım), ikincisi toplumların örgütsel bağlamları (hısımlık ve aile örgütü, hükümetler, işlevsel birimler, ekonomik örgütler, silahlı kuvvet örgütleri, din, eğitim ve eğlence amaçlı örgütler), üçüncüsü de toplumların evrensel ve özel öğeleri arasında ayırım yaparken ve modernleşmenin istikrar üzerindeki etkisine ilişkin temel sorunu tartışırken ortamdaki ortak öğeler, değişiklikler ve sorun odaklarıdır (Black, 1986, s.164). Eisenstadt (2007), tarihsel olarak modernleşmeyi 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen ve sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da 19. ve 20. yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreç olarak açıklar. Batılı modernleşme modelinin belirli bileşenler sergilediğini ve bir dizi evrensel süreçle ilişkili olduğunu belirten Lerner ise bunlar arasında artan kentleşmeye bağlı olarak okuryazarlığın yükselişinin, okuryazarlığın artışı ile medyanın (kitle iletişimi) yükselişinin, kitle iletişimin (medya) artışı da geniş ekonomik katılım (kişi başına düşen gelirin artışı) ve oy kullanma şeklinde tezahür eden siyasal katılımın birlikte yükselişinin gerçekleşeceğini açıklar (Lerner, 1964, s.46). Smelser ise modernleşmeyi; “teknolojik, tarımsal, endüstriyel ve ekolojik alanlarda ortaya çıkan değişim süreçleri” (Altun, 2011, s.98) olarak tanımlar. Son yıllarda çok sayıda gelişmeler, modernitenin yeniden gözden geçirilişi için teorik alanda önemli bir yer açmıştır. Özellikle S. N. Eisenstadt, Charles Taylor, David Martin, Peter Wagner ve diğerleri tarafından açıkça ifade edilen, teorik ufukta doğmakta olan ‘Çoklu Modernlikler’ tezidir. Çoklu Modernlikler tezinin altında yatan temel fikir, dünyanın farklı yerlerinde aynı topluluklardaki farklı gruplarda bile modernite ve onun özellikleri ve güçlerinin farklı şekillerde alınabilir, geliştirilebilir ve ifade edilebilir oluşudur (Smith, 2006). Singer, Hint toplumu üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarda geleneksel-modern zıtlaşmasına karşı çıkarak, geleneksel ve modern öğelerin aynı bünyede yer aldığına dikkat çekmiştir. Gusfield'e göre geleneksel-modern kutuplaşması, sosyal bilimlerde genel kabul gören bir yaklaşım olmaktan çıkmıştır. Geleneksel toplumun homojen, geleneksel ve modern biçimlerin daima bir çatışma içerisinde oldukları yolundaki görüşler yanlıştır. Eski ve yeni kültürel yapıların herhangi bir çatışma durumuna girmeksizin hatta karşılıklı uyum sağlayarak bir arada var olacağını Hint ve Japon örneklerinde görülebilir (Atay, 1992; Bendix, 2004; Cihirlioğlu, 1999). Dolayısıyla modernleşmenin batı tarzından çıkıp melez türlere fırsat sunan yeni tiplerinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Aile ve Aşiret Dernekleri

Modernleşmenin bir bileşeni olarak sivil toplum, Batılı bir kavram olup belli tarihsel ve sosyo-ekonomik koşullarda gelişip olgunlaşmıştır. Sivil toplumun Batı'da ortaya çıkışı insan, toplum ve devlet algılayışlarını üreten belli sosyo-ekonomik dinamiklerin sonucu olduğu ileri sürülmüştür (Sarıoğlu, 1998). Sivil toplum kavramının modernleşme sürecinde demokratikleşmeyle birlikte Batı'da üretildiği ifade edilirken (Çaha, 2008), çoğulcu ve kendi kendini örgütleyen, devletten bağımsız bir sivil toplum, demokrasinin vazgeçilmez koşulu olarak değerlendirilmektedir (Keane, 2004, s.83). Nitekim Giddens'e göre; sivil toplumun yerleşmesi doğrudan modern devlet biçiminin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır ve böylece onunla gönderimsel bir bağlantı içindedir. Geleneksel devletlerde, gündelik hayatın çoğu en azından kırsal alanlarda devletin idari gücünün dışında kalır. Yerel topluluklar, çoğunlukla gelenekleri ve hayat tarzlarında özerktir ve idari aygıt çoğu kişisel etkinlik biçimine fazla müdahale etmez. Bununla beraber bu dışsal alan sivil toplum değildir. O daha ziyade siyasal merkezin refleksif düzeninde dışsal hayat tarzlarının sürdürülmesini temsil eder. Modern toplumsal formlarda devlet ve sivil toplum bağlantılı dönüşüm süreçleri olarak birlikte gelişir. Bu sürecin ön koşulu paradoksal olarak devletin gündelik hayatın çoğu yönünü etkileme kapasitesinin artmasıdır. Sivil toplum devletin gündelik hayata nüfuzunun "öteki yanı" olarak yapılır (Giddens, 2010).

Modernleşme araçlarından biri olan sivil toplum kuruluşları Türkiye'de dayanışma esaslı kurulanlar yaygın olarak hemşeri derneği şeklinde örgütlenirken son yıllarda çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da olmak üzere aile ve aşiret temelinde örgütlenmiş türlere de rastlanmaktadır. Benzerlerine Şanlıurfa'da da rastladığımız bu örgütlenme, kırsal alanda enformel bir sosyal grup olan aşiretin, Şanlıurfa'daki modernleşme eğilimlerinin değer ve pratikleri karşısında yetersiz kalması, formelleşmesinin dolayısıyla dernekleşerek tüzel bir kimlik kazanmasının en önemli bir gerekçesi olmaktadır. Kentleşme ile yakın ilişkili olan bu durum, bir toplumsal alışveriş gibi yeni koşullar karşısında zayıf kalan sosyal grupları bu yeni durumlar karşısında elini güçlendirmek üzere farklı arayışlara itmektedir. Bu süreçte bir yandan kırsaldaki değerler kente taşınırken, diğer yandan kentin yaşam stratejileri de kendine özgü değer ve pratikleri ile göçmenleri değişime zorlar. Bu sosyal değişim sürecinde karşılıklı ilişki ve etkileşim gerçekleşirken çeşitli kurumlar yaşanan buhran ve kasveti hafifletici misyonlar üstlenir. Kırsal ve kentsel farklı toplumsal gruplarda insanlar, ürünler ve mesajlar birinden diğerine doğru hareket ederken kültürel yayılma gerçekleşir.

Göçmenler kırsal uygulama ve inançları kente taşıırken geriye kentsel örüntüleri götürürler. Kırsal kesimin deneyim ve toplumsal biçimleri kent yaşamına uyarlanmayı etkiler. Bu etkileşim, Şanlıurfa'daki aşiret derneklerine benzer bir örgütlenmenin dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin kabile örgütlenmesinin soydanlık dahil ilkeleri, Afrika kentlerine gelen göçmenlere, Latin Amerikalı köylülerin yoksun olduğu baş etme mekanizmalarını sağlar. Afrika kentsel grupları: etnik dernekleri, meslek grupları, sosyal kulüpleri, dinsel grupları ve cenaze derneklerini içerir. Kentli Afrikalılar, bu derneklere üye olmakla kişisel destek ağları edinirler. Kırsal ile kentsel arasında bir köprü oluşturan etnik ya da "kabile" dernekleri Batı ve Doğu Afrika'da yaygındır. Bu dernekler, klan bağları ve geldikleri kırsal bölge temelinde örgütlenmişlerdir. İşlev olarak; zora düşmüş kimseleri kıra geri götürmek dahil iktisadi ve moral destek sağlamaktır. Zengin üyeler, yoksul akrabalarına yardım eder. Üyeler kendi aralarında kavga ettiğinde grup yargıç görevini üstlenir. Modern Kuzey Amerika kentleri de akraba temelli etnik derneklere sahiptir. ABD'deki en geniş Samoa göçmen topluluğunun yaşadığı Los Angeles'de Samoalılar, modern kentsel sorunlarla baş etmede geleneksel *matai* (yaşlılara saygı) sisteminden yararlanırlar (Kottak, 2001, s.545) Şanlıurfa'daki aile ve aşiret dernekleri de yukarıda bahsedilen değişim ve gelişimlere bağlı olarak benzer süreçler sonunda, birtakım önemli işlevleri yerine getirmek üzere oluşmaktadır. Son yıllarda GAP projesinin tarım ve sosyal yaşam üzerine etkileri, teşvik yasalarıyla gelişen ekonomik faaliyetlerdeki canlanma, kentleşme, gelişen sağlık ve ulaşım imkânları, artan okuryazarlık, kitle iletişiminin yaygınlaşması ile bilgiye erişimdeki kolaylık ve buna bağlı olarak artan farkındalık, sosyal ve siyasal katılıma toplumun büyük kesimlerince ilgi duyulması ve örgütlenmeyi kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler, SODES ve AB projeleriyle yerel STK'ların maddi olarak desteklenmesi ve buna bağlı olarak toplumun değişik gruplarının sosyal hayata katılımının güçlendirilmesi gibi daha birçok neden Şanlıurfa'da belirli düzeyde modernleşme eğilimlerini arttırmıştır. Bu değişim süreci içerisinde kentte gelişen, kan ve soy bağı üzerinden dayanışma merkezli kurulan aile ve aşiret dernekleri, sivil toplum aracılığıyla modernleşmenin açtığı alanlarda varlık göstermeye çalışmaktadır. Dernekler kanunuyla sağlanan kolaylıklar ve artan sosyal katılım, Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa özelinde de sivil toplum alanında örgütlenmeye ve dernek kurmaya önemli bir katkı sunarak sosyal grupların kamusal alanda yer almasına neden olmuştur. Nitekim araştırmamıza konu olan 14 aile ve aşiret derneğinden² 12'si, Türkiye'de görece demokratikleşme ve sivilleşmenin sağlandığı 2007 ile 2012 yılları arasında kurulmuştur. Söz konusu

tarihlerde Türkiye genelinde 2007’de 77.849 dernek mevcutken, 2012 Aralık ayında bu sayı 93.480 seviyesine çıkmıştır. 2023 yılı itibarıyla bu sayı 100.856 olarak kayıtlara geçmiştir.³ Söz konusu yapıdaki aile ve aşiret dernekleri de giderek ülke genelinde yaygınlaşmaktadır.⁴

Aile ve Aşiret Derneklerinin Fonksiyonları

Şanlıurfa’da son zamanlarda kolektif dayanışmanın özgün bir türü olarak aile ve aşiret dernekleri adıyla kurulan ve kentteki sivil toplum kuruluşları arasında hızla yaygınlaşan bu derneklerin özgün yönü, yörede geleneksel yaşam tarzının bir parçası olan ve modernleşme kuramlarında premodern dönemin sosyal dokusuna dahil edilen aşiretlerce aile ve aşiret ismi dernek unvanında belirtilerek kurulmasıdır. Modernleşmenin bir belirtisi olarak kurulan bu derneklerin tüzel bir kimlik olarak kuruluş ve işleyişleri kanunlarla düzenlenmiştir. 5253 sayılı dernekler kanunun ikinci maddesi a bendinde dernek; “kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵ Dernek ve vakıf arasında kuruluş ve işleyiş mevzuatı açısından farklılık olmasına rağmen yaygın bir uygulama olarak vakıflar da dâhil tüm dernek türleri, sivil toplum kuruluşu olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşu (STK) kavramı, çalışmada bu örgütlerin genel adı olarak kullanılacaktır. Dernekleşme daha genel bir ifade ile topluluk dayanışması; çeşitli süreçlerle birlikte gelişmektedir. Tilly’e göre ekonomik dönüşüm, kentleşme, devletin oluşum süreci ve dolayısıyla günlük hayatın yeni yapıları, yeni bir hareket yapısını ve yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkışına yol açmıştır. Bu süreçte cemaat dayanışmaları yerini gönüllü örgütlere bırakmaktadır (Çayır, 1999). Büyük ölçüde göçün sonucu olarak akrabalık bağları ve dayanışma ekseninde kurulan aile ve aşiret dernekleri, kendine özgü yapısı ile kent ve kırsal arasındaki dinamik nüfusun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, kentin kamusal alanında söz sahibi olmak, siyasi ve ekonomik kaynaklardan pay edinmek gibi çok yönlü amaçlarla oluşmuş sivil toplum kuruluşlarıdır. Dernekleşmenin arka planında ayrıca kişi ve topluluklar açısından güç ve nüfuz elde etme, güç çatışmalarında yeni alanlara sahip olma, statü arayışı, kişisel tatminler, derneklerin sağladığı kurumsal avantajlar ve gerçekten sivil bir inisiyatifte bulunmak, toplumsal fayda ve hizmet isteği gibi birçok neden daha sayılabilir. Çaha’ya göre; sivil toplumun önkoşulu olarak beş özellik hemen hemen tüm sivil toplum tartışmalarında ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bunlar; ‘toplumsal farklılaşma’, ‘toplumsal örgütlenme’,

'gönüllü birliktelik', 'toplumsal düzeyde otonomileşme' ve 'baskı mekanizması oluşturma' şeklinde zikretmek mümkündür (Çaha, 1997, s.31). Benzer şekilde Avrupa Birliği STK'larla iletişim ve işbirliği konusunda asgari olarak şu standart ilkeleri şart koşturmaktadır. Bunlar; açıklık, katılımcılık, sorumluluk, şeffaflık, etkin olmak, tutarlılıktır (Çameli, 2003, s.132). Çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik, kamusal yaşam da sivil toplumun anahtar nitelikleridir. Sivil toplum, demokrasinin kalbi olarak düşünüldüğünde söz konusu olan sivil değerlerle demokratik değerlerin örtüşmesidir. Nitekim sivil toplumun meşruiyet kazanması ancak sivil değerlerin sosyal yaşamda vücut bulmasıyla mümkündür (Yavuz, 2004). Şanlıurfa'daki aile ve aşiret dernekleri yukarıdaki kriterlere göre ele alındığında benzer ve farklı noktalar açığa çıkmaktadır. STK'ların temel bir özelliği olan farklılaşma, aynı aşiret veya aileye mensup kişilerce kurulmuş bu derneklerde imkânsız gibi görünmektedir. Soy ve kan bağının ortak payda olduğu bu derneklerde üyelik ve katılım, benzerlik temelinde, gönüllü olmaktan öte görece zorunlu hatır ve gönül ilişkileri ile gerçekleşmektedir. Bu durum, sivil toplum ilkelerine uymasa da aşiretin, farklı bir örgütlenme tarzında kendisini yeniden üretmesine olanak vermektedir. Çünkü söz konusu dernekler, doğal şekilde bulunan aşiret yapılarını 5253 sayılı Dernekler Kanunu temelinde birleştirilerek kentte örgütlü tüzel bir kişiliğe bürünmesini sağlamaktadır. Böylece 5253 sayılı kanunla aşiret yapısı, kamusal alanda formel bir kimlik elde etmektedir. Derneklerin sivil toplum kuruluşu olma kriterleri bağlamında belki de temel tartışma noktası, otonom bir örgüt olup olamayacağı ve toplumsal talepler konusunda ne derece baskın olacağı ile ilgilidir. Otonomi; söylem ve faaliyet bakımından üyelerin iradesi dışında her türlü resmi ya da gayri resmi otoriteden özerk olmayı gerektirirken aşiret derneklerinin aynı adla kurulmuş olup geleneksel patronaj ve himaye ilişkilerini ne derece aşacağı merak konusudur. Çünkü bu derneklerin temel kuruluş felsefesi ve adından da anlaşılacağı üzere kan ve soy bağına dayalı aile fertlerini bir araya toplama, yardımlaşma ve dayanışma işlevi üzerine inşa edilmiştir. Devletin güdümünde olmama anlamında otonomi görece aşılmışken, geçmişten süre gelen ağa, şeyh, aşiret büyüğü gibi kişilerin vesayetinden kurtulma namına çok da başarılı olunmadığı patronaj ilişkilerinden anlaşılmaktadır. Ancak bazı örneklerde bu tip vesayetten sıyrılma açısından bir çabanın olduğunu da belirtmek gerekir. Tüm sivil toplum örgütlerinin ortak bir özelliği olan "baskı unsuru" olma aile dernekleri tarafından da görelî olarak yerine getirilmektedir. Aile ve aşiret dernekleri ülke genelindeki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerden (referandum, ulaşım, sağlık, sosyal yaşam, eğitim, çevre vb.) Şanlıurfa'da görülen yerel olaylara (hizmet alma, eğitim, sağlık,

kan davası, aşiretçilik, töre cinayetleri vb.) kadar birçok konuda tepki koymakta ve derneği bir baskı aracı olarak işlevsel hale getirmektedir. Genel olarak aile ve aşiret derneklerinin bir sivil toplum kuruluşu izlenim verdiği söylenebilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu izlenim, modern toplumlardaki kuruluşlardan önemli derecede farklılıklar taşımaktadır. Bunun nedeni, bu tipteki derneklerin modern ve geleneksel değer/pratikleri birlikte sürdürmeye çalışmasıdır. Hatta anılan aşiret dernekleri, modern ve geleneksel kalıplar arasında seçici davranarak sivil toplum düzeyinde özgün bir modernleşme tarzı geliştirmektedir. Derneklerin tüzük, basın açıklaması, broşür ve tanıtım kitapçıkları gibi yazılı dokümanlarında, web sayfalarında ve mülakat yapılan yönetici ve mensupların beyanında göze çarpmaktadır ki kır ve kent değerlerini bağdaştırma, mensupların kent ortamındaki dayanışma ihtiyaçlarını giderme temel bir misyondur. Nitekim anket sonuçlarında derneğe üyelik gerekçesi %84,2 düzeyinde dayanışma ve tanışma olarak çıkarken derneğin kuruluşu ile ilgili ifade edilen ortak söylem; “dayanışma”, “yardımlaşma”, “aileyi bir arada tutma”, “birlik ve beraberlik duygusunu hakim kılma”, gelenek ve değerlere bağlılığı kentte de sürdürme bir amaç olarak açıkça ifade edilmektedir. Bu söylemin önemli bir nedeni akrabalığın psiko-sosyal bir gereksinim olan “güven ihtiyacı”nı temin etmesidir. Kırdan göç eden veya kente yeni yerleşmiş olanların en büyük sorunu her alanda bir güven ihtiyacı ile karşı karşıya olmasıdır. Çünkü kente gelmekle köydeki dayanışmacı yapı içerisindeki güvenlik mekanizmaları birden ortadan kalkmıştır. Bu ise onlarda bir güvensizlik duygusunun egemen olmasına yol açar (Tekşen, 2003). Bu güven eksikliği, sosyal değişim sürecinde çeşitli ara kurumlarla kapatılmaya çalışılır. Türkiye’nin batısında, büyük şehirlerde bu ihtiyaç genelde hemşeri dernekleri yoluyla karşılanırken Doğu Anadolu’da ve çalışmamızın merkezi olan Şanlıurfa’da bu ihtiyacı karşılama yolu olarak aile ve aşiret derneklerinin oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim kırsaldaki yüz yüze, samimi ilişkilerin bir benzeri olarak aile derneklerindeki buluşma ve toplantılar, geçmişteki söz konusu alışkanlıkları tatmin etmenin bir versiyonu şeklinde tezahür etmektedir. Böylece şehirdeki akraba dayanışması, kent ortamındaki yabancılar dünyası ve onların yeni türden sosyal ilişkilerine karşı psikolojik bir koruma işlevi üstlenmektedir.

Aile derneklerinin yapısına bakıldığında geleneksel kimliğin inşası da önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Klasik aşiret sistemi içinde mevcut olan soy, kan, kahramanlık ve tarihsel mitlere dayanan geleneksel kimlik olgusunun kentte yeniden kurgulanması derneklerin söylem ve pratiklerine yansımaktadır. Yönetim ve uygulama açısından dernekler resmi olarak salt

çoğunluğun katılımıyla, istişareye dayalı toplantıda, oy çokluğu ilkesine göre işlemesi gerekmektedir. Ancak kimi dernekler bu kurala bağlı kalırken bazı derneklerde aile ve aşiret reisinin/büyüğünün kanaati diğer kimselerin de makul ve geçerli görüşü olarak kabul edilmektedir. Demokrasinin işlemesi, fikir ve ifade hakkının dumura uğradığı ikinci durum geleneksel değerlerin modern değerlere hakim gelmesiyle oluşmaktadır. Sivil toplum kriterlerine aykırı olan bu işleyiş gizli bir çatışmanın tezahürüdür ve yeni türden patronaj ilişkilerine örneklik teşkil etmektedir.

Derneklerin üye ve yönetici profili, toplumsal cinsiyet açısından geleneksel değerlerden neşet eden erkek egemen bir ağırlığa sahiptir. Gerek anket ve gerekse görüşme esnasında dernek yönetimi ve üyeliğinde herhangi bir kadın üyeye rastlanamamıştır. Geleneksel aşiret sisteminde kadının ev içi rollerle kısıtlılığı gözlemlerimize göre dernekler düzeyinde de sürdürülmektedir. Her ne kadar kadın üyeye bir engel olmadığı görüşmecilerce söylenmiş olsa da derneğe sinen ataerkil yapı ve faaliyetlerin niteliği kadınların katılımını engellemektedir. Bu durum, klasik aşiret sisteminde geçerli olan otorite ve ilişki mekanizmalarının kentsel iz düşümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dernekler yapı ve işlev olarak mensuplarını toplumsal ve siyasal anlamda yönlendiren bir niteliğe de sahiptir. Bir tür haberleşme, müzakere ve tartışma mekânı olan dernek binaları alternatif bir kamusal alan olarak mensuplarına siyasal bilinç aşılayarak sosyal katılımlarını arttırmaktadır. Haftalık toplantılarda konuşulan konularda siyasal ve toplumsal bir perspektif inşa edilirken aynı zamanda bir tür açık/örtülü yönlendirme de yapılmaktadır. Dernek kitlesinin siyasal parti ve aktörler açısından bir oy deposu⁶ olarak görülmesi buralara olan ziyaretleri sıklaştırmakta ve siyasal destek arayışını arttırmaktadır. Nitekim derneklerin web sayfalarında ve görüşmecilerin aktarımlarında parti yöneticileri, belediye başkanları, milletvekilleri ve bakanların çeşitli zamanlarda derneklere ziyaretler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler siyasal bilincin yükselişi ile beraber dernek kitlesinin siyasal tercihleri üzerinde egemen olmaya çalışanlar arasında patronaj ilişkilerinin gelişmesine de yol açmaktadır.

Aile derneklerinin yapı ve işleyişinde geleneksel aşiret sisteminde görülen patriyarkal otoritenin kalıntıları açıkça görülmektedir. Patriarki; esasen bir hane içinde aile reisinin (master) tebası (karısı, çocukları, hizmetkârları) üzerindeki şahsi iktidarını ifade eder. Patriyarkın otoritesinin temelinde akrabalık başta olmak üzere, yakınlık ilişkileri ve bu ilişkilerin Tanrıya gösterileni andırır şekilde aile reisine gösterilen evladi saygıdır. Kişiler arasında hiyerarşik şekilde

oluşmuş bir bağımlılık ilişkisi vardır. Kadınlar fiziksel ve entelektüel güçsüzlükleri nedeni ile erkeklere, çocuklar acizliklerinden dolayı büyüklere, hizmetkârlar yoksun ve yoksul oldukları için efendilerine bağımlıdır. En üstte herkesin tabi olduğu aile reisi vardır. Weber, bu tür otoritenin gelenek-görenek temelinde yükseldiğini otoriteyi pekiştiren faktörlerin patriyarkın hane halkının ihtiyaçlarını tatmin etme ve onları dış tehditlere karşı koruma kapasitesi olduğunu belirtir (Sarıbay, 1996). Geleneksel aşiret sistemi içerisinde patronaj ve himayecilik ilişkisi olarak beliren bu durum, derneklerin yapısında da biçim değiştirerek devam etmektedir. Bazı derneklerin yönetim pozisyonlarının geleneksel aşiret elitlerince ele geçirilmesi bu ilişki biçiminin farklı düzlemlerde de olsa kentte devamını sağlamaktadır. Kırsalda aşiret mensuplarının üzerinde yukarıda belirtilen çerçeve içerisinde belirli bir otoriteye sahip olan aşiret reisleri ve mensupları arasında neredeyse bir kültür haline gelen ilişki biçimi kent ortamına da taşınmaktadır. Bir tür sömürü olan ve modern yöntemlerle gelişen bu ilişkiler, aşiret mensuplarının birtakım ihtiyaçları ve dernekteki aktörlerin bu ihtiyaçları karşılama biçiminden doğmaktadır.

Dernek binaları; aile ve aşiret mensupları açısından geleneksel değer ve pratiklerin yaşandığı, adeta yapılaştığı yeni kamusal mekânlar olarak fonksiyon icra etmektedir. Bu mekânlar haberleşme, yardımlaşma, iletişim, bilgilenme, zaman geçirme, yas ve eğlence mekânı olarak çeşitli ihtiyaçların giderildiği toplumsal uzamlardır. Haftalık veya gün aşırı buluşmalarla bu mekânlarda ortak bir dini, siyasi, sosyal ve kültürel söylem inşa edilmektedir. Böylece dernekler, sivil toplumdan beklenen özgürleştirici ve bireyselleştirici niteliklerini yerinden ederek kolektif kimlik bağını güçlendirmektedir. Örneğin aktarımlara göre Şeddadi aşiretine ait dernek binası köydeki oda geleneğine uygun niteliklerle donatılmış 40 yıllık bir geçmişe sahiptir. Şanlıurfa'daki ilk odalardan olan bu mekâna Şeddadi aşiretine mensup köylü ve akrabalar gelir, hem ihtiyaçlarını giderirler hem de sorunlarını iletirler. Buradaki görevlendirilmiş bir kişi tarafından ilgili sorunlar takip edilip, çözüme kavuşturulur.

Derneklerin dayandığı değer ve pratikler açısından üyeleri arasında iki farklı jenerasyon gözlenmektedir. Modernist ve Gelenekçi olarak tasnif edebileceğimiz iki grup arasında gelenek ve modernleşmeye yönelik fikir ve tutum farklılıkları görmek mümkündür. Eğitimli, görece sosyalleşmiş, rasyonalitesi yüksek, kent hayatına önemli ölçüde entegre olmuş çoğunluğunu genç ve orta yaş kuşağının oluşturduğu kesimler, geleneksel birtakım uygulamaları eleştirmekte modernleşmeye sıcak bakmaktadırlar. Örneğin

Karakeçili aşiret derneği açılış konuşmasında başkanın; “Biz Karakeçili gençleri olarak gücün ve nüfuzun başkalarına yaranmakta değil, tam tersine birlik ve beraberlikte olacağını düşünmekteyiz. Bilgi ve teknoloji çağını yaşadığımız bu süreçte, elbette ki artık zihinlerin değişmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bunun içindir ki kulaktan duyma bilgiler ve tabularla değil, bilimle hareket edilmesi konusunda, gençlere söz hakkı verilmesini önemsemekteyiz” yaklaşımı bir örnek olarak ele alınabilir. Gelenekçi kuşak (genelde eğitimsiz, yaşlı ve kentsel değerleri özümsememiş) ise genel anlamda modernleşmeye kapalı dururken, geleneksel kurum ve ilişki biçimlerini kentte devam ettirmeye eğilimlidir. Genç jenerasyonun eleştirdiği konular arasında kan davaları, zorbalığa dayanan aşiretçilik, çokeşlilik, berdel, büyüklere kayıtsız itaat, ve emek sömürsü, karar alma mekanizmaları vb. konularda ön plana çıkmaktadır. Örneğin ziraat mühendisi olan bir aşiret mensubu şunları aktarmıştır; “derneği kurduğumuzda gençlerimiz gayet uyumlu idi. Ancak yaşlılar eski alışkanlıklarını sürdürdüğü için ciddi sorunlar yaşadık”.⁷ Bahsedilen sorun, bir alacak verecek meselesinin silahlı çatışmaya dönüştüğü ve bir kişinin yaşamını yitirdiği meseledir. Görüşme yapılan kişi meselenin esasında diyalog yoluyla çözülmek üzere iken araya giren yaşlıların geleneksel alışkanlıklarıyla kışkırtması sonucu fecaaate dönüştüğünü belirtmektedir.

Dernekler genel anlamda yasal-rasyonel ilkelere göre faaliyette bulunan bir sivil toplum örgütü yapısına sahip olsalar da fiiliyatta ve yönetime atfedilen değerler, öncü kişiler ve ailenin/aşiretin seçkinlerine bağlılık ve itaat bağlamında, geleneksel değerler dünyasını referans alan, Weber’in değere ilişkin rasyonel davranış ve geleneğe bağlı davranış tipolojisine örnek olabilecek bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla amaç ve söylem düzeyinde bir yandan gelenekselliğin derneğe taşınması, eklemlenmesi söz konusuysen diğer yandan geleneksellikten sıyrılma ve modernliğe yöneliş bazen çatışma bazen de uzlaşma şeklinde somutlaşan çoklu bir görünüm vermektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının önemli bir özelliği mensuplarının çıkarlarını gözetme ve gerektiğinde çeşitli araçlarla baskı yapabilmesidir. Mensuplarının ortak iradesini belirli düzeyde temsil eden aile ve aşiret derneklerinin önemli işlevlerinden biri de çıkar ve baskı grubu olma vasfıdır. Mensuplarının taleplerini bir tür lobicilik yoluyla iktidara yansıtan/taşıyan STK’lar yürütme ve yasama işlerine dolaylı olarak da olsa ortak olurlar. Yol, su, okul, sağlık kuruluşu, elektrik vb. hizmetleri alma anlamında tabanının çıkarlarını gözeten dernekler, tüzel kimlikleri aracılığıyla kamuda söz sahibi olmakta iş ve yatırımların sağlıklı yürütülmesinde baskı aracı olmaktadır. Örneğin Atmanlar Derneği kurucu

üyesinin ⁸ verdiği bilgilere göre, kurdukları aile derneği sayesinde aşiret mensuplarının ikamet ettiği köylerin (bu köylerden bazıları Seyitören, Avlak, Biris'tir) yol, su, elektrik gibi sorunlarını valilik makamında tüzel kişi sıfatı ile gerek yazışma yaparak ve gerekse görüşme yaparak çözdüklerini belirtmektedir. Diğer bir örnekte Bezkiler Derneği yöneticisinin ⁹ verdiği bilgilere göre; Şanlıurfa belediye başkanlığı seçim sürecinde dernek olarak aday olacak başkanın niteliklerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili bir basın açıklaması yaptıklarını belirtmiştir. Böylece bir yandan aşiretin siyasal tercihi ortaya konurken diğer yandan kamuoyu da etkilenmeye çalışılmaktadır. Karakeçili Derneği sitesinde yer alan bir habere göre mahallelerindeki taziye evi ihtiyacı üzerine sakinlerden bazı temsilciler, bir taziye evi yapılması için dilekçe ile dernek yönetimine başvurarak belediye başkanlığı ve diğer kurumlara baskı yapılmasını talep etmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının en temel özelliklerinde biri devletle/siyasal alanla toplum arasında aracılık yapmasıdır. Tüzel bir kişilik olarak STK'lar dikey ve yatay olmak üzere iki yönlü aracılık işlevi görmektedir. Bunlardan ilki üyeler de dâhil bir bütün olarak toplum adına kamu otoritesine karşı aracılık, ikincisi ise kendi tabanında üyeler arasındaki aracılık işlevidir. Aile ve aşiret dernekleri olarak faaliyet gösteren bu dayanışma örgütleri her iki işlevi de sağlamaktadır. Dernekler, dikey ilişkiler bağlamında mensupları ile kamu otoriteleri arasında birçok alanda aracılık görevi icra etmektedir. Kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkilerde dernekler gerek resmi yollardan ve gerekse sosyal sermaye üzerine bina edilmiş ilişkileri kullanarak milletvekili, belediye başkanı ve kurum müdürlerini harekete geçirmektedir. Aile ve aşiret mensuplarından gecekondular semtlerinde ve kırsalda ikamet eden kitlenin yol, su, elektrik, sağlık ocağı, okul, ulaşım ve park gibi vb. alt yapı hizmetlerinin alınması, konutların yıkımına engel olma ve nüfus cüzdanı çıkarma- yenileme ve resmi nikâh işlemleri, tapu alma gibi birçok alanda dernekler aracı misyonlar üstlenmektedir. Bu tür işlerde basın açıklaması, kulis ve lobi faaliyetleri ile kamuda görevli dernek üyeleri kolaylaştırıcı unsur olmaktadır. Mersavi dernek başkanının aktardığına göre, aile mensuplarının yerleşik olduğu köylerde okul eksikliği üzerine valilik ve Milli Eğitim yetkilileri ile çeşitli diyaloglar gerçekleştirilmiş yapılan lobi çalışmaları sonucu Küçük Alanlı köyüne taşıma merkezi bir okul yapılması sağlanmıştır. Örnek bir diğer vaka kamu mercilerinin basın açıklaması aracılığıyla göreve çağırılmasıdır. Atmanlar aşireti mensuplarının ikamet ettiği Güzelkuyu köyünde yaşanan olayda Şanlıurfa Organize Sanayi bölgesindeki fabrikaların kimyasal atıklarının dere yatağı yoluyla içme suyu olarak kullanılan kuyuları tehdit ettiği, kimyasal atıkların

suya ve toprağa karışması ile insan, bitki ve hayvan hayatını risk altına aldığı tespit edilmiş ve sonrasında ilgili kurumlarla çeşitli yazışmalar yapılmıştır. Sorunun önemine binaen basın açıklaması yapılmış, konu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Köyde kokudan ve hastalıktan şikâyet edilen açıklamada konunun çözümü için kamu mercileri göreve çağrılmış aksi halde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine kadar gidileceği ifade edilmiştir. Tepkiler üzerine derenin köyün önünden geçen kısmı borularla yetkililerce kapatılmıştır.¹⁰ Aile ve aşiret dernekleri yatay ilişkilerde aracılık/arabuluculuk anlamında tabandaki problemlerde de aktif rol almaktadır. Bunlardan en önemlisi arabuluculuk görevidir.¹¹ Geleneksel yapıda Emirlik, Ayanlık, Kethüdalık ve Arfe/Ariflik gibi aracı kurumların sağlamış olduğu ilişki ve mekanizmalarla biriken tarihsel miras, benzer pozisyonlarla aile ve aşiret derneklerinde çeşitli formlarda devam ettirilmektedir. Resmi ve doğal üyeleri arasındaki anlaşmazlıklarda hakem rolünü üstlenen gerek bireyler ve gerekse heyetler, sorunları çözmede önemli roller üstlenmektedir. Örneğin bazı derneklerde başkan veya hatırlı kişiler ön plana çıkarken, Rafi Ailesi Derneği başkanının verdiği bilgilere göre problemleri çözmek üzere “ihtiyar heyeti” adıyla kurulmuş arabulucu heyetler ön plana çıkmaktadır.¹² Atmanlar Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği yöneticileri arabuluculuk yaparak sorunun barışçıl yollarla çözülmesi girişiminde bulunmuştur. Görüşmeler olumlu sonuç vermiş ve sonrasında ildeki bir lokantada barış yemeği tertip edilerek ailelerin törenle barışması sağlanmıştır.¹³ İstanbul’daki izol ailesi platformu sözcüsü Cumali Ünaldı yaptığı bir basın açıklamasında aşiretlerindeki kan davalarının sona ermesi için aşiret içerisinde ak saçlılardan teşekkül edecek Nasihat ve Barış Cemaati adlı bir heyet kurulacağını dile getirmektedir.¹⁴ Arabuluculukla ilgili Karakeçi aşiretine mensup bir üyenin abisiyle ilgili aktardığı olay şöyledir; “Abim mahallemizdeki akrabalarımızla yaptığı kavgada üç kişiyi bıçakla yaraladı ve tutuklandı. Aile büyükleri araya girdi toplantı yapıldı ve karşı tarafa 60 bin lira diyet verilmesi kararlaştırıldı. Yaklaşık 131 haneye ev başına 300 lira taksimat yapıldı, kalan parayı biz tamamladık. Avukatlar anlaştı. Karşı taraf şikâyetinden vazgeçti ve mahkemede kendisini vurani hatırlamadığını söyledi. Abim serbest kaldı. Barış yemeği verildi ve sorun çözüldü. Hukuk bu işin yüzde bir kısmını çözüyor, aşiret ise yüzde doksan dokuz kısmını çözüyor.”¹⁵ Söz konusu yaklaşım anket bulgularında görülmektedir. Aşiret derneği mensuplarının adli veya hukuki sorunları çözmede aşiret büyükleri ve derneği tercih etme oranı %40,8’dir. Kız alıp vermede, borç almada konut veya işyeri alma gibi diğer birçok konuda kefil/referans olma şeklinde görülen aracılık arabuluculuk işlevi derneklerin

gerek mensuplarına ve gerekse onlarla muhatap olanlar açısından iş ve ilişkilerin çözümü kavuşmasında önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Derneklerin bu işlevselliği, tarihsel bir sürekliliği bulunan ve geleneksel hayattan aktarılan kültürel miras ile modernliğin sunduğu imkân ve araçlarla harmanlanması çeşitli düzeylerde devam ettirilmektedir. Bu ilişki biçimi bir yandan aşiret mensuplarının kentteki ihtiyaçlarını giderip sorunlarını çözerken diğer taraftan bireyselleşmeyi engelleyen patronaj ilişkilerini de yeniden canlandırmaktadır.

Aile ve aşiret derneklerinin sağladığı işlevlerden bir diğeri de üye ve onların yakın çevrelerine sağladığı kentsel ortamlardaki yeni koşullara yönelik rehberlik ve sosyalleştirme fonksiyonudur. Dernek aracılığıyla kent hayatının yeni ve bilinmedik değer, rol ve davranış mekanizmaları karşısında mensuplara rehberlik yapılırken aynı zamanda kentsel değerlerin benimsenmesi konusunda da dernekler, sosyalleştirici bir görev üstlenmektedir. Böylece büyük çoğunluğu gecekondü semtlerinde ikamet eden veya yerleşim yeri olarak daha nitelikli yerlerde oturup kent hayatına adaptasyon güçlüğü bulunan bu kitlenin gecekondü dışındaki dünya ve kent hayatı ile ilişkileri bu yolla sağlanmaktadır. Nüfus cüzdanı olmayanlara kimlik çıkarma, resmi nikâhı olmayanların nikâh işlemlerinin yapılması tapu, sağlık ocağı, okula kayıt, muhtarla ve kamu kuruluşları ile ilişkilerde rehberlik; aile derneklerinin kırsal alandan göçle kentte gelen veya yeni yerleşmiş kimselere sağladığı en temel hizmetlerdir. Derneklerden binaları uygun olanlar da resim, yabancı dil, müzik, okullara yönelik takviye amaçlı ders vd. kurslar tertip etmektedir. Görüşme yapılan Bezki, Mirdesi, Öncel, Atmanlar ve Modanlılar derneği mensuplarının aktardığına göre derneklerde, eğitim, rehberlik ve kültürlenme merkezli sohbet ve seminer formatında bilgilendirme toplantıları yapılmaktadır. Seminer ve sohbetlerde bazen aile ve aşiret içinde eğitilmiş, bilgili kişiler bazen de dışarıdan uzman kimseler aktif rol almaktadır. Toplantılarda kent hayatı, güncel siyasi mevzular, dini ve örfi meseleler, kan davası, berdel, kuma geleneği, beşik kertmesi, amca çocukları evliliği, çok çocukluluk, karı koca ilişkileri, sosyal ilişkiler gibi birçok konu ele alınmaktadır. Bir yönüyle bu seminerlerde aşiret ve geleneğin içindeki eleştiri konusu olan toplumsal uygulamalar anlatılırken (kan davası, berdel, örfi miras vb.) diğer yandan din, siyaset, kent hayatı gibi konularla bir tür öğrenme süreci yaşanmaktadır.

Dernek binalarının eğitim ve bilgilenme mekânı olarak kullanılmasının yanı sıra çeşitli aktiviteler açısından da merkezi bir önemi vardır. Köyde, misafirlerin ağırlandığı ve ev halkının da kullandığı köy odalarının hem özel hem de kamusal

bir niteliği vardır (Yalçın-Heckmann, 2002). Köy odasının kamusal ve dar grupsal anlamda özel nitelikleri benzer işlevlerle şehirde dernek binalarında yeniden üretilerek devam ettirilir. Kimi zaman misafir ağırlama, kimi zaman toplu yemek ikramları, eğlence, ibadet, sohbet, toplanma ve buluşma mekânı olarak binaların kullanımı kırsaldaki bu kolektif paylaşımların devamı olarak sürmektedir. Bu anlamda dernekler, doğal aşiret yapısında görülen geleneksel davranış ve ritüellerin bir kısmının şehirde devamının sağlanmasına aracılık yapmaktadır. Örneğin aşiret yapısında görülen yas tutma, dinsel törenler, anma ve eğlence gibi birçok uygulama şehirde biçimsel değişimlere uğramakla birlikte varlığını devam ettirir. Bu bağlamda taziye, düğün, sünnet, kandil, bayramlaşma gibi etkinlikler dernekler tarafından dikkate alınmakta buna yönelik buluşma ve toplantılara öncülük edilmektedir. Derneklerden bu yönde hizmet aldım diyenlerin oranı % 80,9'dur. Aile ve aşiret üyeleri arasındaki bağları güçlendirme ve dayanışmayı pekiştirmek amacıyla aile dernekleri söz konusu anma ve kutlama gün/gecelerinde değişik etkinlikleri organize etmekte veya bizzat ev sahipliği yapmaktadır.

Haberleşme ve kültürlenmenin diğer bir boyutu derneklerin gayet faal oldukları kitle iletişim araçlarının kullanımında ortaya çıkmaktadır. Birçok dernek kendi aile ve aşiret adını taşıyan web sayfası (blog, sosyal medya platformları vb.) kullanarak bilgilendirme ve haberleşmeyi sağlamaktadır. İncelenen web sayfalarında genel olarak göze çarpan ilk şey aşiretin şeceresi ve tarihsel geçmişiyile ilgili bilgilerdir. Diğer yandan dernek heyetinin il protokolü ile yaptığı ziyaret ve görüşmeler, kamuoyuna yönelik basın açıklamaları yer almaktadır. İnternet araçları, aile ve aşiret içindeki haberleşme ağı işlevi de görmektedir. Taziye, doğum, hastalık ve düğün ilanları bu araçlar üzerinden yapılırken söz konusu alanlar aynı zamanda bir iç kamusal alan oluşturmaktadır. Derneğin resmi ve doğal mensuplarının karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğu sitelerde; haber, fikir ve olaylarla ilgili görüş, eleştiri ve öneri ileri sürülen sanal bir ortam sunmaktadır. Bu sayfalar da kültürlenme ve kimlik aidiyeti konusunda etkileşim ve dönüşüm bağlamında önemli katkılar sağlamaktadır.

Sosyal bir değişme olan aşiretlerin modernleşme süreci boyunca önemli rollere sahip aile ve aşiret dernekleri, değer, ilişki ve işlev olarak tampon mekanizma fonksiyonları sergilemektedir. Aile ve aşiret derneklerinin tampon bir mekanizma olarak işlev görmesi göç, kentleşme ve modernleşme ekseninde gelişen sosyal değişim süreciyle yakından ilişkilidir. Göçle birlikte başlayan coğrafi ve toplumsal değişim, göç edenler açısından farklı düzeylerde uyum

sorunlarına neden olması, mekânsal değişimle birlikte toplumsal koşulların farklılaşması çatışma ve anomiyeye imkân veren yeni toplumsallıklara yol açmaktadır. Bu çatışmayı hafifletmek, toplumsal değişimin risklerini minimum düzeyde tutmak için de aracı kurumlar olarak tampon mekanizmalar gelişmektedir. Değişimi dengeleyici, intibakı sağlayan ve çözülmeyi engelleyici bir unsur olarak tampon mekanizmalar kurum, ilişki, değer veya işlev şeklinde tezahür edebilir. Araştırmamızda tampon mekanizma olarak aile ve aşiret dernekleri; hem kurum düzeyinde bir sivil toplum kuruluşu olarak, hem de değer ve ilişki üretimine ev sahipliği yapan ve birçok işleve sahip toplumsallığı ile modernleşme yönündeki değişimin dengeli gerçekleşmesinde aracılık yapmaktadır. Dernekler, aşiretin doğal ve resmi mensuplarına psikolojik, sosyal, ekonomik, dini, hukuki, siyasi vb. birçok alanda tampon mekanizma olarak değer ve ilişki üreten, dengeleyici fonksiyonlar üretmektedir.

Geleneksel yapıda var olan patronaj ilişkisi bazı derneklerin temel bir niteliğidir. Çalışmamızda görülen patronaj türü iki düzeyde gerçekleşmektedir. İlki geleneksel kliyantalizm diye tabir olunan patronaj biçiminin aktörleri olan ağa, aşiret reisi ve şeyhlerin dernek ve tabanı üzerindeki patronaj ve hamilik ilişkileri bağlamında diğeri ise aşiretlerin dernekleşme sürecinde ve sonrasında dernek başkanlarının kentte dernek üyeleri üzerinde ya da dernek tüzel kişiliği kullanılarak çeşitli düzeylerde egemenliğini devam ettirdiği modern patronaj türü. Aşiret yapısı içerisindeki patronaj ve himayeciliğin kaynağında, iktidarların yönetim tarzından kaynaklanan tarihsel bir arka plana rastlamak mümkündür. Osmanlıdan süre gelen geleneksel yönetim anlayışı ile uzun yıllar kurumsallaşan, çeşitli kurum ve aktörlerden günümüze kadar ulaşan patronaj ve himayecilik ilişkisine kaynaklık eden güç; mahalli yöneticilik ve bu otoriteye sahip yöneticilerdir. Modernleşmenin gecikmesine ve farklılaşmasına da yol açan bu kurumların oluşmasında Osmanlının Kürt bölgelerinde egemenlik kurmaması fakat bu bölgelerin yönetiminin yerel dinsel ve aşiret liderlerine bırakması önemli bir tarihi etkidir (Kaya, 2006, s.131). Aşiretler, partiler açısından oy deposu olarak fark edilince ağa, şeyh, reis statüsünde olanlar siyasette boy gösterip, belirli imtiyazlar elde ettiler. Bir yandan devlet imkanları kullanılarak ekonomik ve sosyal sermaye artırılırken, diğer yandan aşiret mensuplarına kamu hizmetlerindeki (yol-su- iş bulma-bürokratik zorlukları çözme vb.) aracılık rolleri nedeniyle bu aktörler, himayecilik statüsünü pekiştirmiştir. Ayanlık, Emirlik, Kethüdalık, Aşiret Reisliği, Şeyh, Arfelik/Ariflik vb. tüm bu geleneksel kurum ve mekanizmaların tarihsel birikimi, aşiret yapısı içerisinde söz konusu kurumları temsil eden ve sosyal, dini, siyasi ve ekonomik sermayeye sahip kişilerle halk

arasında bağımlılık ilişkilerini derinleştirmiştir. Günümüzde de gerek kırsal ve gerekse kent hayatında belirli bir otoriteyi bünyesinde barındıran bu kurumların statü ve ilişkiler bağlamında yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin Siverek civarında İzol, Kırvar, Bucak ve Gürpınar aile ve aşiretleri, Hilvan ve merkez köylerde Şihanlı, Memitanlı, Suruç tarafında Şedadi, Harran, Akçakale tarafında Bini Muhammet, Bini Yusuf ve Cumeyli aşiretlerinden bir kısım aktörler halen topluluk içerisindeki anlaşmazlıkları sulh etme, kamudaki ve il dışındaki işleri takip etme/çözme konusunda patronaj statüsünde faaliyet gösterdiği gözlenmektedir. Derneklerdeki güç, iktidar ve bağımlılık ilişkilerine bakıldığında kırsalda aşiret/aile reisinin şahsında somutlaşan patronaj ve himayecilik ilişkisi kent ortamında farklılaşarak çeşitli biçimlerde devam etmektedir. Çoğu kere aile ve aşiret içinde anlaşmazlıklarda rol alan bu kişilerden dernek yöneticisi olarak görev yapanlar da vardır. Görüşme yapılan kişilerin aktarımlarında Memitan ve Şedadi dernek başkanları ile Öncel ailesi mensubu doktorun ¹⁶ halen arabuluculuk işlevini icra ettikleri belirtilmiştir. Ayrıca dernek başkanları ve yönetimleri oluşturdukları heyetlerle kan davası, husumet, alış veriş anlaşmazlıkları, kız isteme, arazi anlaşmazlıkları vb. daha birçok durumda ariflik kurumunun işlevlerini çeşitli formlarda devam ettirmektedir. Aile aşiret derneklerinde gerek heyetlerin ve gerekse başkanlar ya da hatırlı aktörlerin icra ettiği modern patronaj ve himayecilik işlevi tabanın kamu kuruluşlarında iş takibi, yol, su, okul, trafo, devlet dairelerinde iş görme, adli vakalarda yardım alma, yas ve eğlence günlerinde maddi ve manevi desteğe muhtaç olma gibi durumlarla yakından ilişkilidir.

Sonuç

Türkiye'deki modernleşme süreçlerinin Şanlıurfa toplumsal hayatında önemli bir unsur olan aşiretler bağlamında ele alındığı bu çalışmada Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri inceleme konusu yapılmıştır. Araştırma boyunca aşiret yapısının modernleşmeyle etkileşimi, modernleşmeye gösterilen uyum, direnç ve çatışmanın hangi alanlarda meydana geldiği analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde farklı derecede önemli bulgular elde edilmiştir. Buna göre, Türkiye'deki modernleşme politikaları, Şanlıurfa'da halen toplumsal hayatta önemli bir fonksiyonu olan aşiret yapısını da dönüşüme zorlamaktadır. Aşiret kümelerinin kırsaldan kente sirkülasyonu ile artan okuryazarlık, iktisadi gelişme, mobilizasyon ve kentleşme, modernleşmeyi görece hızlandırmaktadır. Kente yerleşen aşiret mensupları, dayanışma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni ağlara ve sosyolojik gruplaşmalara yönelmektedir. Aile ve Aşiret Dernekleri de bu

arayışın önemli bir sonucudur. Bu kuruluşlar, aşiret organizasyonlarına kamusal alanda tüzel bir kimlik imkânı sağlamaktadır. Dernekler yoluyla aşiretler; siyasi süreçler, aşiretler arasındaki çatışma, eğitim, sağlık ve çevre gibi birçok konuda basın açıklamaları yaparak kurumsal görüş bildirmekte ve kamusal alanda aktif bir özne haline gelmektedir. Aile ve Aşiret Dernekleri, yapı ve işleyiş bakımından eklektiktir. Dernekler, bir yandan modern pratikler sergilerken diğer yandan geleneksel değerleri devam ettirerek sentezleyici bir mantık gütmektedir. Diğer bir deyişle derneklerde görece aşiretleşmeden kopuş (detribalization) yaşanırken öte yandan yeniden aşiretleşme (retribalization) eğilimleri görülmektedir. Bu yönüyle dernekler, enformel normlara dayanan aşiret ilişkilerinin bir kısmını terk ederken, bir kısmını aşındırmakta diğer bir kısmını ise yeniden üreterek geleneksel uygulamaları rasyonelleştirmektedir. Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri mensuplarının modernleşmeye karşı tutum ve davranışlarında keskin bir ayrışma görülmemekle beraber üyelerin modernleşmeye karşı tutumlarında şehirde kalış süresi, eğitim ve gelir düzeyi büyük ölçüde pozitif bir değişken olarak etkili olmaktadır.¹⁷ Dernek mensupları, din ve geleneğin bazı pratikleri bakımından modernleşmeye karşı direnç gösterirken, eğitim, kadın, çocuklar arasındaki toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, yerleşim, sosyal kimlik, kan davası, çok çocuk vb. durumlara karşı modernleşme doğrultusunda önemli eğilimler göstermektedir. Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri, resmi olarak bir sivil toplum kuruluşu olmasına karşın yapı ve işlev olarak sivil toplumun özerklik, gönüllülük, baskı aracı olma, eşitlik, demokratik işleyiş gibi ölçütleri ile kıyaslandığında Batılı anlamda sivil toplum örgütü kriterlerine tam olarak uymamaktadır. Bu da modernleşmenin biçimsel olarak ilerlediğine işaret etmektedir.

Yas ve eğlence merasimlerinde bireylere mekân, yemek ve üyeler aracılığıyla dayanışma ve yardımlaşma gösteren dernekler, kent hayatının maddi ve manevi zorlukları karşısında kişilerin psikolojik tatmin ve güven ihtiyacını karşılamaktadır. Aşiret sistemine ait geleneklerin büyük bir kısmı dernek binalarında icra edilirken, bu mekânlar hem kır ve kent kültürüne ait sosyalleşme mekânları hem de alternatif kamusal alanı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca dernek mekânlarında çeşitli etkinliklerle mensuplara siyasi bilinç empoze edilirken, öte yandan seçimlerde mensuplar aşiretlerin elini güçlendiren oy kitlesi işlevi görmektedir. Dolayısıyla Aile ve Aşiret Dernekleri bir yandan aşiretlerin kentteki siyasal, ekonomik fırsat ve kaynaklara ortak olma amacına hizmet ederken bir yandan da kitlenin yeri geldikçe politik araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Dernekler, bir yandan kırsal yaşamdaki ilişkilerde aracılık, arabuluculuk rolü üstlenmekte diğer yandan kente göçen mensuplarının kentsel hayata uyumu ve kamusal hizmetlere erişim ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylece dernekler kurumsal olarak mensupları ve gönüllüleri açısından kent yaşamına uyumu için ikincil sosyalleştirme işlevi görmektedir. Dernekler, kentsel hayata uyum ve adaptasyon konusunda kurum, ilişki ve değer olarak tampon mekanizma fonksiyonu sağlamaktadır. Formel hukuk ve örfi hukuk arasında aracılık/arabuluculuk anlamında uzlaşma ve yumuşak geçiş sağlama, aşiret derneklerinde önemli bir tampon işlevdir. Çatışmaların büyümeden önlenmesinde derneklerdeki çeşitli aktörlerin sorunları hafifletici veya çözücü etkisi, çoğu sorunun resmi makamlara taşınmadan çözülmesine katkı sağlamaktadır. Üyelerinin birçok ihtiyacını karşılayan Aile ve Aşiret Dernekleri aynı zamanda modern patronaj ve himayeciliğe de aracılık etmektedir. Kırsalda süregelen ağa, şeyh ve aşiret reisinin şahsında somutlaşan geleneksel patronaj ve hamilik; kentte bazı derneklerde başkan ve yöneticiler düzleminde modern patronaj ve himayecilik şeklinde gerçekleşmektedir. Bir tür sosyal alışveriş örneği olan bu ilişki biçimi bireyselleşme, kentleşme ve modernleşmenin önünde engelleyici bir faktördür.

Derneklerin üye profili cinsiyet açısından erkek egemen bir yapı sergilemektedir. Görüşme yapılan 14 dernekten alınan bilgilere göre ne yönetimde ne de üye pozisyonunda kadın bulunmamaktadır. Tüm bunlarla birlikte Şanlıurfa'daki Aile ve Aşiret Derneklerinin sivil toplum alanındaki varlığı, modernleşme yönünde bir değişim sürecine girildiğine işaret etmektedir. Ancak bu değişim sürecinin modern ve geleneksel değerlerle melez bir şekilde yürüdüğünü ifade etmek gerekir. Bu da Klasik Modernleşme kalıplarından ziyade Çoklu Modernlikler bağlamına giren bir değişim modeline işaret etmektedir. Bu çalışmada dikkat çeken husus; enformel bir yardımlaşma ve dayanışma sistemi olan aşiretlerin, kentleşme, okuryazarlık artışı, rasyonelleşme, artan sosyal ve siyasal katılım vd. süreçler doğrultusunda belirli yönlerini koruyarak, belirli yönlerini de geliştirerek formel bir dayanışma örgütü haline gelmesidir. Bu süreç geleneksel bir formdan modern bir forma geçiş süreci olarak da okunabilir. Görece bir aşiret modernleşmesi sayılabilecek bu durumun Türkiye'ye özgü modernleşme süreçlerinden bağımsız düşünülmemesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki ve Şanlıurfa'daki, geleneksel yapıların çözülüşü ve yeniden kurgulanışını anlamak ve değişimin boyutlarını açıklamak için aşiret organizasyonlarının farklı formlardaki değişim süreçlerinin kapsamlı bilimsel araştırmalarla ele alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktan, C. C., Ay, H., Çoban, H. (2007). "Siyasi Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları". <http://www.canaktan.org/politika/cikar-grup/cikar-grup.pdf>, Erişim:18.09.2012
- Altun, F. (2011). *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Amin, S. (2006). *Modernite Demokrasi ve Din. Kültüralizmlerin Eleştirisi* (Çevirenler: F.Başkaya,U.Günsür, G.Öztürk). Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Atay, M. (1992). *Modernleşme. GAP Yöresi Kültürel Gelişme Projesi*. Birinci Kısım. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yay., 55-64.
- Bendix, R. (2004). Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma. *Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji*. (4.Baskı). Ankara: Tekağaç Eylül Yayıncılık.
- Beşikçi, İ. (1970). *Doğu Anadolu'nun Düzeni. Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*. (2. Baskı). Ankara: e Yayınları.
- Black, C. E. (1986). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. (Çeviren: Fatih Gümüş). (1. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2021). *Aşiretler Tarihi*. Genişletilmiş Birinci Baskı. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Cem, İ. (1970). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cirhinlioğlu, Z. (1999). *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çaha, Ö. (1997). "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları". *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*. Kasım Aralık, Yıl:3 Sayı:18, Ankara, 28-64.
- Çaha, Ö.(2008). "Devlet Karşısında Hüküm Şahsiyete Sahip Olmak Sivil Toplumun Gelişebileceğine İşaret Eder." *Sivil Toplum Kavram Tartışmaları*. (1.Basım). (Yayına haz.: M. Şentürk-A. Erdoğan). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 43-52.
- Çameli, T. (2003). "Sivil Toplumu Geliştirme Programı (STGP)." *Sivil Toplum Dergisi*. Yıl:1, Sayı:4., 131-134.
- Çayır, K. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Çetintaş, A. (2002). "Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Demirhan, A. (2004). *Modernlik*. İstanbul: İnsan yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim*. (Çeviren: Ufuk Coşkun). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağ'da Benlik ve Toplum*. (Çeviren: Ümit Tatlıcan). (1.Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Habermas, J. (1990). *Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje*. Postmodernizm. F. Jameson, J.F.Lyotard, J.Habermas. (Derleyen ve Sunan: Necmi Zekâ). Türkçeleştirenler: G.Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan. Kıyı Yayınları: İstanbul., 31-44.
- Jabar, F. A. (2013). "Şeyhler ve İdeologlar: Aşiretlerin Irak'taki Baba Tarafından Kalma Totalitercilik Altında Yapı Bozumuna Uğraması ve Yeniden Yapılanması, 1968-1998." *Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik*. (Der. F.A. Jabar-H. Dawod). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 65-107.
- Jameson, F. (2004). *Biricik Modernite Şimdinin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme*. (Çeviren: Sami Oğuz). Ankara:Epos Yayınları.
- Karpat, K. H. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi*. Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus. (Çevirenler: A. Z. Durukan-K. Durukan). (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kaya, İ. (2006). *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler Türk Deneyimi*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Keane, J. (2004). "Despotizm ve Demokrasi. Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi (1750-1850)." *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. (Der. John Keane). Ankara: Yedikıta Yay., 47-90.
- Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (1.Basım). Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Lerner, D. (1964). *The Passing Of Traditional Society. Modernizing The Middle East* New York: Free Press of Glencoe. c1958.
- Özer, A. (1988). *Modernleşme ve Güneydoğu*. (1.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (1996). "Şeref Kültürü ve Devlet." *Türkiye Günlüğü*. Sayı: 43, 20-24.
- Sarıolghalam, M. (1998). "Ortadoğu'da Sivil toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme." *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*. (Editörler: E. Özdalga-S. Persson). (Çeviri: Ahmet Fethi). Tarih Vakfı Yurt Yay.,74-82.
- Sencer, M. (1974). *Toprak Ağalığının Kökeni*. (2 .Baskı). İstanbul: Tel Yayınları.
- Smith C. (2006). "On Multiple Modernities: Shifting The Modernity Paradigm. unpublished paper, University of Notre Dame, Notre Dame, IN.
- Touraine, A.(2010). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çeviren: Hülya Tufan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, İstanbul: Yalın Yay.,
- Wagner, P. (1996). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Çeviren. Mehmet Küçük). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Yavuz, H. (2004). "Türkiye'de Çoğulculuk ve Kamusal Alanın Kullanımı". *Sivil Toplum Dergisi*. Yıl:2, Sayı:5. Ocak-Şubat-Mart 2004, 69-84.

Family and Tribe Associations as an Experience of Modernization

Abstract.

A tribe within the kinship system is defined as a distinctive socio-political unit organized on the basis of a real or presumed real common ancestor and kinship. The tribal system, which had various functions in many societies in history, has been transformed in many societies due to the increase in literacy, urbanization, individualization and the spread of various norms brought about by modernization. Despite this, it is still possible to see tribal structures in certain forms in countries such as Turkey, Iraq, Iran and Syria where the agricultural economy and traditional living standards are dominant in rural areas. This study focuses on the change and transformation of tribes in the face of modernization processes in the case of Turkey (Şanlıurfa). While the conditions of modernization in Turkey (Şanlıurfa) force the tribal system to transform, tribes show resistance in some areas and adaptation tendencies in others. Family and tribal associations, which were established as an important sociological phenomenon in this process of change, have emerged as a new form of civil society organization (association) in the city. While these family and tribal associations ensure the preservation and maintenance of the traditional structure in urban life through various mechanisms, they also benefit from the opportunities offered by modernization. Therefore, a scientific examination of the functions of these structures is important for understanding the changes that the tribal system has undergone. In this context, while the main purpose of the study is to examine the general modernization tendencies of tribes as a traditional community, another aim of the study is to show what kind of modernization style is revealed in the family and tribal associations established by the tribes.

The research was conducted using the mixed method. The study includes survey findings, in-depth individual interviews with tribal members, and data obtained by searching the publications and documents of associations. The research has reached important findings in terms of addressing the historical and sociological transformation of tribes today. Some of these are as follows: Modernization policies in Turkey are forcing the tribal structure, which still has an important function in social life in Şanlıurfa, to change in various ways. Increased literacy, economic development, mobilization and urbanization with

the circulation of tribal groups from rural to urban areas relatively accelerate modernization. Tribal members who settle in the city turn to new networks to meet their solidarity needs. The tribal and kinship system, one of the main forms of solidarity in the region, undergoes revision in the urban environment and manifests itself in the form of modern institutions such as families and tribal associations.

These organizations built by tribes in the urbanization process in accordance with the law on associations enable them to transform into a legal structure in the public sphere. Family and tribal associations are eclectic in structure and functioning. The association pursues a synthesizing strategy by exhibiting modern practices on the one hand and maintaining traditional values on the other. Although there is no sharp divergence in the attitudes and behaviors of the members of Family and Tribal Associations towards modernization, the length of stay in the city, education and income level stand out as positive variables in the attitudes of members towards modernization. Although Family and Tribal Associations are officially non-governmental organizations, they do not fully comply with the criteria of non-governmental organizations in the literature when compared with the criteria of civil society such as autonomy, voluntarism, being an instrument of pressure, equality and democratic functioning. Associations serve as intermediaries and mediators in processes such as blood feuds, land disputes and mukhtar elections in rural areas, and meet the psychological needs of their members who migrate to the city, such as solidarity, trust and intimacy, economic needs such as finding a job, in-kind and cash aid, as well as identity, belonging and community needs. On the other hand, associations function as a buffer mechanism as institutions, relationships and values in terms of adaptation to urban life. Family and clan associations that meet many needs of their members also mediate modern patronage. The member profile of the associations exhibits a male-dominated structure in terms of gender. As a result, the study draws attention to modernization and retribalization tendencies. While Şanlıurfa Family and Tribal Associations play a role in the city and in the public sphere through associations due to various modernization processes, they also meet the socio-cultural needs of migrant tribal clusters and carry the traditional structure, thus exhibiting a model that we can call tribal civil society. In order to understand the dissolution and reconstruction of traditional structures in the region and to explain the dimensions of change, it is important to address the new forms of the tribe through scientific research.

Key Concepts: *Kinship Systems, Tribes, Civil Society, Tribal Associations, Turkey/Şanlıurfa.*

-
- ¹ Bu çalışma yazarın Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Ve Aşiret Dernekleri (2013) adlı doktora tezinden üretilmiştir.
- ² Araştırmaya dâhil olan derneklerin isimleri ve kuruluş tarihleri şöyledir: Mirdesiler Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2010), Modanlılar Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2009), Öncel Ailesi Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2010), Atmanlar Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Ve Kültür Derneği (2001), Asyanlılar Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2011), Rışvan Derneği (2012), Urfa Karakeçilileri Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2009), Beskanlılar Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (1993), Ferhatlılar Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2007), Mersavi Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2007), Rafi Ailesi Sosyal Yardımlaşma Derneği (2009), Şanlıurfa Memitanlı Alaaddin Ailesi Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği (2010), Şeddadiler Dayanışma Ve Yardımlaşma Derneği (2008), Rışvanlar Kültür-Eğitim Ve Dayanışma Derneği Şanlıurfa Şubesi (Genel Merkezi Gaziantep'te) (2012).
- ³ Bkz. <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>, Erişim Tarihi: 29.12.2023.
- ⁴ Bazı örnekler için şu linklere bakılabilir:
- 1 https://www.facebook.com/TumCanbeylilerDernegi/?locale=tr_TR
- 2 <https://badilliailesi.org/>, 3-<https://www.celalilerder.org/>, 4-<https://www.haktan.org.tr/>, 5-<https://www.sabah.com.tr/sanliurfa/2023/12/17/sanliurfada-103-aile-ayni-cati-altinda-toplandi>
- 6 <http://www.van.gov.tr/burukiler-sosyal-kulturel-yardimlasma-ve-dayanisma-dernegi-torenl-acildi>
- 7 <https://urfasiyaseti.com/dehvari-asireti-sosyal-kultur-ve-dayanisma-dernegi-kuruldu/>
- 8 <https://www.facebook.com/groups/255883231447823>
- ⁵ Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5253.pdf>
- ⁶ Siyasette aşiret desteği önemli midir? sorusuna ankete dahil olan 152 katılımcının 129'u (%84,9) evet cevabını vermiştir. Benzer şekilde oy vermede ortak karar alma sorusuna %67,1 evet cevabı verilmiştir. Bu durum derneklerin siyasal kimliğine ve oy kaynağı olmasına dair önemli kanıtlardır.
- ⁷ C.K. ile bireysel görüşme.
- ⁸ A.Y. ile bireysel görüşme.
- ⁹ A.O. ile bireysel görüşme.
- ¹⁰ M. A. ile bireysel görüşme.
- ¹¹ Anket sonuçları, hayati konularda %36,2 düzeyinde akraba ve aşiret büyüklerine danışıldığını göstermektedir.
- ¹² Ö. D. ile bireysel görüşme.
- ¹³ Yerel basında “ barış yemeği” başlığı taratıldığında bu tür törenlere dair çokça habere rastlanmaktadır.
- ¹⁴ Bkz. <http://www.haberler.com/turkiye-nin-en-buyuk-asireti-toplaniyor-3294900-haber/>, Erişim Tarihi: 31.12.2023.
- ¹⁵ S.T. ile bireysel görüşme.
- ¹⁶ Doktorun aracı olduğu barış törenleri için basında çıkan bir haber; Şanlıurfa'da kan davalı aileler arasında barış, Şimşek ve Ercan ailelerinin 25 yıl önce 2 kişinin ölümüyle

başlayan kan davası, Öncel ailesinin araya girmesiyle tatlıya bağlandı. (Bkz. <http://www.ensonhaber.com/sanliurfada-kandavali-aileler-arasinda-baris.html>, Erişim Tarihi: 29.12.2023).

- ¹⁷ Katılımcıların % 92,1'i 10 yıl ve üzeri zamandır şehirde ikamet etmekte, %70,4'ü kendini "şehirli" olarak kabul etmekte, % 90,8'i şehirde yaşamaktan mutludur. Ankete katılan kişilerin eğitim düzeyine bakıldığında toplamda % 97,4'nün okuryazar olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine göre sıralamaya bakıldığında % 29,6 ilkokul-ilköğretim mezunları, % 17,1 ortaokul mezunları, % 22,4 lise mezunları, % 21,7 yüksekokul-üniversite mezunları ve % 3,3 lisansüstü eğitim şeklinde çıkmaktadır. Ankete katılanların % 66,5'i 1000 TL ve üzeri gelire sahiptir. (Araştırmanın yapıldığı tarihte asgari ücret 701 TL'dir.)